

POLSKIE DZIEDZICTWO KULTUROWE W KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ (11)

Zbiory muzealne polskich instytucji emigracyjnych we Francji i Włoszech

XIX-wieczna Wielka Emigracja odegrała znaczącą rolę w powstaniu polskich instytucji emigracyjnych we Francji, które oddziaływały również na kraj. We Włoszech działalność Polaków skupiła się na podtrzymaniu pamięci o Wielkich Polakach.

Muzeum Adama Mickiewicza w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Na pierwszym planie portret poety autorstwa Antoine Bourdelle. W głębi biurko poety, przy którym ukończył *Pana Tadeusza*. Fot. Jean-Marc Moser © Towarzystwo Historyczno-Literackie / Biblioteka Polska w Paryżu

BEZCENNA KOLEKCJA BIBLIOTEKI POLSKIEJ W PARYŻU

Geneza powstania Biblioteki sięga okresu Wielkiej Emigracji, której głównym ośrodkiem stał się Paryż. Utworzono ją w 1838 r., a w 1852 r. dzięki zakupionej przez generała Władysława Zamoyskiego nieruchomości przy 6 Quai d'Orléans na Wyspie św. Ludwika zyskała własną siedzibę. Opiekę nad Biblioteką Polską sprawowało, istniejące od 1832 r., Towarzystwo Literackie, zaś od 1854 r. powstałe z połączenia Towarzystw Historycznego i Literackiego, Towarzystwo Historyczno-Literackie.

Kolekcję Biblioteki gromadzono dzięki hojnym darom emigrantów. Na jej rzecz pierwsze donacje przekazał Aleksander Rypiński (już w 1839 r.) oraz Władysław Zamoyski i gen. Karol Kniaziewicz. Składały się na nie obrazy, sztychy, litografie i ryciny. W 1850 r. do zbiorów Biblioteki Polskiej włączona została ogromna biblioteka oraz około 10 000 sztychów i numizmatów z Muzeum Narodowego im. Wodziańskich, utworzonego dwa lata wcześniej w Dreźnie, na mocy testamentu wojewody Macieja Wodziańskiego.

Ze zbiorów Biblioteki wyodrębniło się Muzeum Adama Mickiewicza, Salon Chopina oraz Muzeum Bolesława Biegasa. Dodatkowo w zasobach tej instytucji przechowywana jest także kolekcja dzieł sztuki zgromadzonych przez Kamila Gronkowskiego, wieloletniego kustosa Muzeum Petit Palais w Paryżu.

Muzeum Adama Mickiewicza utworzono ze zbiorów przekazanych przez syna wieszczki, Władysława. W ramach tej kolekcji odnaleźć można bogaty zbiór materiałów rękopiśmiennych Adama Mickiewicza, w tym: rękopis *Ksiąg Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego* z lat 1832-1834, ostatni fragment *Dziadów*, wiersz *Do przyjaciół Moskali* napisany w Paryżu w 1832 roku, listy J.W. Goethego, Marie d'Agoult, A. Dumasnila, dokumenty Legionu Polskiego we Włoszech. Zgromadzono również liczne ryciny, litografie, rzeźby i medale przed-

Muzeum Bolesława Biegasa w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Pośrodku rzeźba *Harfa Chopina* z 1908 r. Fot. Jean-Marc Moser © Towarzystwo Historyczno-Literackie / Biblioteka Polska w Paryżu

stawiające wielkie osobowości polskiej emigracji, w tym prace przyjaciela Mickiewicza, Davida d'Angers. Do zbioru należą także osobiste przedmioty Adama Mickiewicza, jak: bibuła, ostatnie gęsie pióro przywiezione z Konstantynopola, kostur, obrączki Adama i Celiny, różaniec z liści i ziarenek podarowany pocie przez Marylę Wereszczakównę, pukle włosów poety oraz liczne przedstawienia wieszczka, a także portrety rodzinne Mickiewiczów autorstwa Zofii Szymanowskiej (później Lenartowiczowej), obrazy i rysunki Teofila Kwiatkowskiego i Walentego Wańkowicza. Inne zabytki przechowywane w Bibliotece to: biurko Adama Mickiewicza, przy którym w 1834 r. ukończył pisanie *Pana Tadeusza*, fotel i biurko Władysława Mickiewicza, przy którym wcześniej pracował pierwszy dyrektor Biblioteki, Karol Sienkiewicz. Szczególnie cennym eksponatem jest bogato zdobiony srebrny puchar, opatrzony tytułami dzieł Mickiewicza, ofiarowany mu w imieniu polskiej emigracji na pamiątkę pierwszego wykładu w Collège de France w 1840 r. oraz złoty pierścień wręczony przez Polaków z Besançon w podziękowaniu za *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*.

W Salonie Chopina eksponowane są pamiątki po Chopinie: pukiel włosów, maska pośmiertna, odlew lewej dłoni kompozytora i medalion z jego nagrobka na cmentarzu Père Lachaise, autorstwa Augusta Clésingera, a także fotel z ostatniego mieszkania Chopina przy placu Vendôme n° 12 w Paryżu. Do zbiorów należą również autografy muzyczne i pierwsze wydania jego utworów. Prezentowane są tu rzeźby, ryciny, miniatury i rysunki przedstawiające kompozytora, George Sand i przyjaciół Chopina. Jednym z ostatnich darów jest przepiękny fortepian marki „Pleyel” z 1845 r. W związku z obchodzonym obecnie Rokiem Chopina, Salon został odnowiony, a poszczególne eksponaty poddane konserwacji.

Dzięki zapisowi testamentowemu Bolesława Biegasa z 1950 r., do zbiorów Biblioteki trafiły jego rzeźby w gipsie,

terakocie i brązie, obrazy, rysunki, korespondencja artysty, fotografie oraz utwory dokumentujące jego działalność literacką. Kolekcja ta stała się zrębem muzeum jego imienia. Zbiory wzbogacają prace zaprzyjaźnionych z Bolesławem Biegasem artystów, m.in. Olgi Boznańskiej i Gustawa Gwozdeckiego oraz prace innych artystów z końca XIX i XX w. Część eksponatów Muzeum Bolesława Biegasa znajduje się jako depozyty w muzeach krajowych i zagranicznych.

ZAMEK W MONTRÉSOR – POLSKA SIEDZIBA W SERCU FRANCJI

Sięgająca XI w. historia zamku w Montrésor koło Tours, położonego w malowniczej dolinie rzeki Indrois, z Polską i Polakami związana jest od 1849 r. Wtedy to zniszczony po rewolucji francuskiej zamek nabyła Róża z Potockich Władysława Branicka dla swojego najstarszego syna, hrabiego Ksawerego Branickiego. Ksawery Branicki przebudował zamek i przekształcił go w siedzibę rodzową, gromadząc tam pokaźną kolekcję dzieł sztuki. Hrabia był aktywnym działaczem polonijnym, politykiem i publicystą, przyjacielem rodziny Napoleona III, a także wybitnym finansistą, m.in. współzałożycielem Credit

Biblioteka Polska w Paryżu. Widok na wystawę *Chopin i jego współczesni - Chopin et ses contemporains*. Ekspozycja czasowa z okazji Roku Chopinowskiego. Pośrodku instrument historyczny: fortepian PLEYEL z 1845 r. Fot. Jean-Marc Moser © Towarzystwo Historyczno-Literackie / Biblioteka Polska w Paryżu

Salon zamku w Montrésor. Fot. Jacek Miler

Wnętrze zamku w Montrésor. Na ścianie obrazy autorstwa Franza Wintherhalter: po prawej *Portret Elizy Krasieńskiej z dziećmi*, po lewej *Portret Katarzyny Potockiej w stroju wschodnim*. Fot. Jacek Miler

Ekspozycja w Muzeum Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Fot. Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie

Ekspozycja w Muzeum Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Fot. Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie

Ekspozycja w Muzeum Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Fot. Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie

Foncier. Angażował się w sprawę polską i pomoc finansową polskim emigrantom.

Jeszcze w 1845 r. Branicki nabył 23 obrazy (niektóre olbrzymich rozmiarów) ze wspaniałej galerii po kardynale Józefie Feschu, wuju Napoleona Bonaparte. Wśród nich znalazły się dzieła Dürera, Caravaggia, Montegni, Rafaela, Fra Angelico, Carracci, van Haarlema, o których Andrzej Ryszkiewicz pisał: *te atrybucje na ogół są fantastyczne*. Obrazy te stały się podstawą galerii zamku Montrésor, którą hrabia uzupełniał o kolejne zakupy, dokonywane zapewne bezpośrednio z paryskiego rynku antykwarecznego. Niektóre ze sprzętów zamku tworzone były zaś na zamówienie właściciela, o czym świadczy widniejący na nich herb: *Korczak*.

Zbiór Branickiego składał się głównie z pamiątek narodowych, dzieł sztuki, ksiąg oraz trofeów myśliwskich. Wśród nich największą część stanowią polonica, m.in. portrety rodzinne Branickich, Potockich, ale i Lubomirskich, Sanguszków, Sapiechów, Świekowskich, Zamoykich oraz zespół dzieł związanych z powstaniem styczniowym – malarstwo i rzeźby polskie i francuskie z lat 1850-1870. W zbiorach nie brak prac Marcellego Guyskiego, Teofila Kwiatkowskiego, Artura Grottgera (rysunek *Muzykantka*), Antoniego Oleszczyńskiego, Teofila Lenartowicza, Henryka Rodakowskiego czy Leona Kaplińskiego, przyjaciela i doradcy artystycznego hrabiego. Wśród rodzinnych pamiątek znaleźć można piękne wczesne dagerotypy, medaliony, plakiety, miniatury, szkło i porcelanę, zastawy srebrne, kobierce, księgi i archiwalia, cenne autografy wybitnych polskich osobistości oraz meble. Szczegółne miejsce w zbiorze zajmują pamiątki sarmackie, sztandary i militaria oraz osiem drewnianych płaskorzeźb Pierre Vaneau, których część przewidziana była do projektowanego w katedrze w Le Puy pomnika króla Jana III Sobieskiego. Wspomnieć należy także trybowaną tacę ze scenami bitew Sobieskiego, którą według tradycji przekazał mu w podzięcie Wiedeń, a także puchar ofiarowany Mickiewiczowi w 1828 r. przez „przyjaciół Moskali”, który Bra-

nicki otrzymał od rodziny poety.

Również w galerii obrazów dawnych i obcych mistrzów znaleźć można piękne i interesujące obiekty, jak na przykład wygrany w karty od ks. Napoleona obraz *Jawnogrzeźnica* Paolo Veronese (lub jego pracowni), który wcześniej znajdował się w Palais Royal, *bozzetto en grisaille* Giambatisty Pittoniego *Męczeństwo świętych Faustyny i Jowity* czy dzieła pochodzące z Galerii Stanisława Augusta, jak scena animalistyczna *Kury i gołębie* Melchiora de Hondcoetera.

Zbiory zgromadzone w Montrésor przez Ksawerego Branickiego zostały znacząco powiększone jeszcze w okresie międzywojennym. Po śmierci Mikołaja Potockiego, wnuka Szczęsnego Potockiego z Tulczyna, duży zespół portretów rodzinnych zakupił Ksawery Branicki junior, a wśród nich obraz *Pelagia z Potockich Sapieżyńska siedząca w grocie* pędzla Élisabeth-Louise Vigée-Lebrun. Zgromadzony w tym kształcie zbiór można podziwiać do dziś na zamku, który pozostaje w rękach spadkobierców hrabiego Ksawerego Branickiego, rodziny Reyów.

OŚRODEK DOKUMENTACJI I STUDIUM PONTYFIKATU JANA PAWŁA II W RZYMIE

Ośrodek powstał w 1981 r. przy watykańskiej Fundacji Jana Pawła II, a jego siedzibą jest Dom Polski Jana Pawła II w Rzymie, przy via Cassia. Celem jego działalności jest dokumentacja i studia nad pontyfikatem papieża Polaka. Obok zbiorów archiwalnych i bibliotecznych, Ośrodek posiada muzeum, w którym zgromadzono dary ofiarowane Janowi Pawłowi II przez pielgrzymów z całego świata. Wśród dotychczas zinwentaryzowanych 10 tysięcy muzealiów, znaleźć można obiekty malarstwa, grafiki, rysunku, rzeźby, kartografii, fotografii, numizmatyki, rzemiosła artystycznego, jak i odznaczenia, sztandary, tkaniny i wiele innych. Najliczniejszą grupę stanowią dary rodaków, zarówno tych z kraju, jak i z zagranicy, w tym również osobiste pamiątki po więźniach obozów

koncentracyjnych i łagrów oraz żołnierzy walczących o wolność Polski. Najcenniejszymi zbiorami w kolekcji są rękopisy i starodruki, takie jak: *Biblia hebrajska* z 1543 r., *Nowy Testament* w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1594 r. oraz nieznana dotąd karta z brulionu *Pana Tadeusza* z 1832 r., która za sprawą Ignacego Domeyki znalazła się w Chile, czy jedyny zachowany oryginał wiersza Cypriana Kamila Norwida *Na smętne wieści z Watykanu* z 1872 r.. Są tu także listy Zygmunta Augusta i Jana Sobieskiego oraz autograf Tadeusza Kościuszki, przekazany Janowi Pawłowi II podczas jego pielgrzymki do Argentyny przez pracowników Biblioteki Ignacego Domeyki z Buenos Aires. W zasobach muzeum zabraknąć nie mogło licznych autografów samego papieża Polaka.

Warto również zwrócić uwagę na zbiór 6 rzeźb Tomasza Oskara Sosnowskiego, polskiego rzeźbiarza tworzącego i mieszkającego w Rzymie. Pochodzące z kolekcji ks. prof. Jerzego Langmana, która po jego śmierci w 1982 r. trafiła właśnie do Domu Polskiego Jana Pawła II w Rzymie.

SZLACHETNE TRADYCJE MUZEUM KOPERNIKA W RZYMIE

W 1873 r., w czterechsetną rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika, pojawiła się inicjatywa założenia jego muzeum w Rzymie. Wtedy to pracujący nad Tybrem polski rzeźbiarz, Wiktor Brodzki, podarował Uniwersytetowi Rzymskiemu popiersie astronoma. Uniwersytet udostępnił salę, a o zgromadzenie zbiorów poproszono Polaków. Apel spotkał się z przychylnym przyjęciem, m.in. Józefa Ignacego Kraszewskiego, który podarował książki, broszury, album pamiątkowy oraz kopię portretu ojca Kopernika i kilka pamiątkowych medali. Od 1876 r. organizację muzeum przejął Artur Wołyński, historyk, filozof i astronom, który skutecznie kontynuował akcję pozyskiwania eksponatów. Zgromadził wiele cennych obiektów, rękopisów i książek, które kupował sam lub otrzymał od Polaków w kraju i na emigracji, a także z obserwatoriów astronomicz-

nych na świecie. Do zbiorów muzeum trafiły wtedy, m.in. dary Władysława Platera, ks. Ignacego Polkowskiego i Henryka Siemiradzkiego.

Jak odnotowano w 1887 r., zbiory muzealne liczyły już 1030 dzieł w 1180 tomach, 129 rękopisów, 962 autografy astronomów, 104 instrumenty naukowe, 64 obrazy, 117 medali złotych i brązowych wybitych ku czci Kopernika oraz inne obiekty – łącznie 2506 przedmiotów o znacznej wartości zabytkowej. Do śmierci Wołyńskiego w 1893 r. kolekcja nadal się powiększała. W późniejszym okresie muzeum przechodziło różne koleje losu, by w 1938 r. ostatecznie połączyć się z Obserwatorium Astronomicznym na Monte Mario w Rzymie. Muzeum Astronomiczne i Kopernikańskie razem z biblioteką zajmowało całe piętro budynku, czyli dwanaście obszer-nych sal. Późniejsi władze muzeum wykazywali coraz mniejsze zainteresowanie jego losami, brakowało bibliotekarza i konserwatora zbiorów, a w pewnych okresach zbiorów wręcz nie udostępniano. Wydarzeniem kulturalnym stała się Wystawa Kopernikańska z 1966 r., którą odwiedził, m.in. papież Paweł VI. Kolejne dziesięciolecia stanowiły okres rozkwitu placówki; znacznie powiększono kolekcję instrumentów astronomicznych i rozbudowano bibliotekę. Dzięki swojej aktywności naukowej i edukacyjnej placówka otrzymała grant w ramach projektu Roku Jubileuszowego 2000 na rozszerzenie i uatrakcyjnienie działalności. Zakończenie prac renowacyjnych na przełomie lat 2000/2001 zbiegło się z utworzeniem Narodowego Instytutu Astrofizyki (INAF) w dotychczasowej siedzibie muzeum w Villi Mellini. W konsekwencji ekspozycję muzeum niestety zredukowano, a część pomieszczeń udostępniono INAF. Obecnie dostęp do zbiorów jest ograniczony, a ich los stał się niepewny. ■

Informacje dotyczące polskich instytucji emigracyjnych we Francji publikowane były na łamach *Cenne, Bezcenne/Ultracone* nr 1 (46) styczeń-marzec 2006, nr 3 (48) lipiec-wrzesień 2006, nr 4 (57) październik-grudzień 2008 i nr 2 (59) kwiecień-czerwiec 2009